

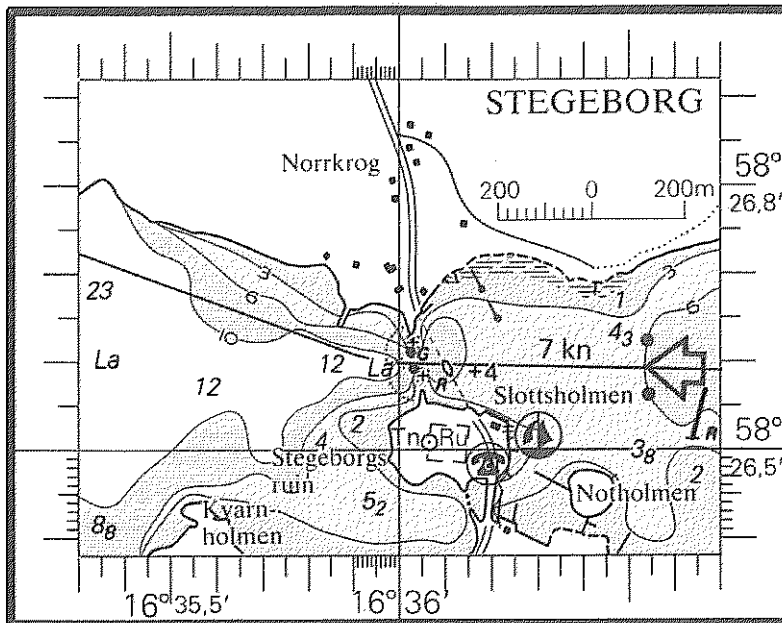
Datering av pålar

vid Stegeborg

Foto: Johan Rönnby.

Jämte ett par farledsspärrar söder om Södertälje är pålspärrarna i sunden kring Stegeborg i Östergötland de hittills äldsta funna i Sverige. Stegeborgs slott ligger på en liten ö en bit in i Slätbaken-viken. Borgen bevakar de två omgivande sunden, 250 och 100 meter breda, och skyddar på detta sätt Söderköping, en av Sveriges äldsta medeltidsstäder, mot inkräktare från havet.

AV ANDERS HÖGMER

I sunden och kring slottsön kartlades i slutet av 80-talet en mängd stående pålar som idag sticker upp ur botten i kan-

terna av farledsrännan till Göta Kanal samt ställvis ut kring ön. Stråk av pålar löper tvärs över båda sunden. Kransen av pålar

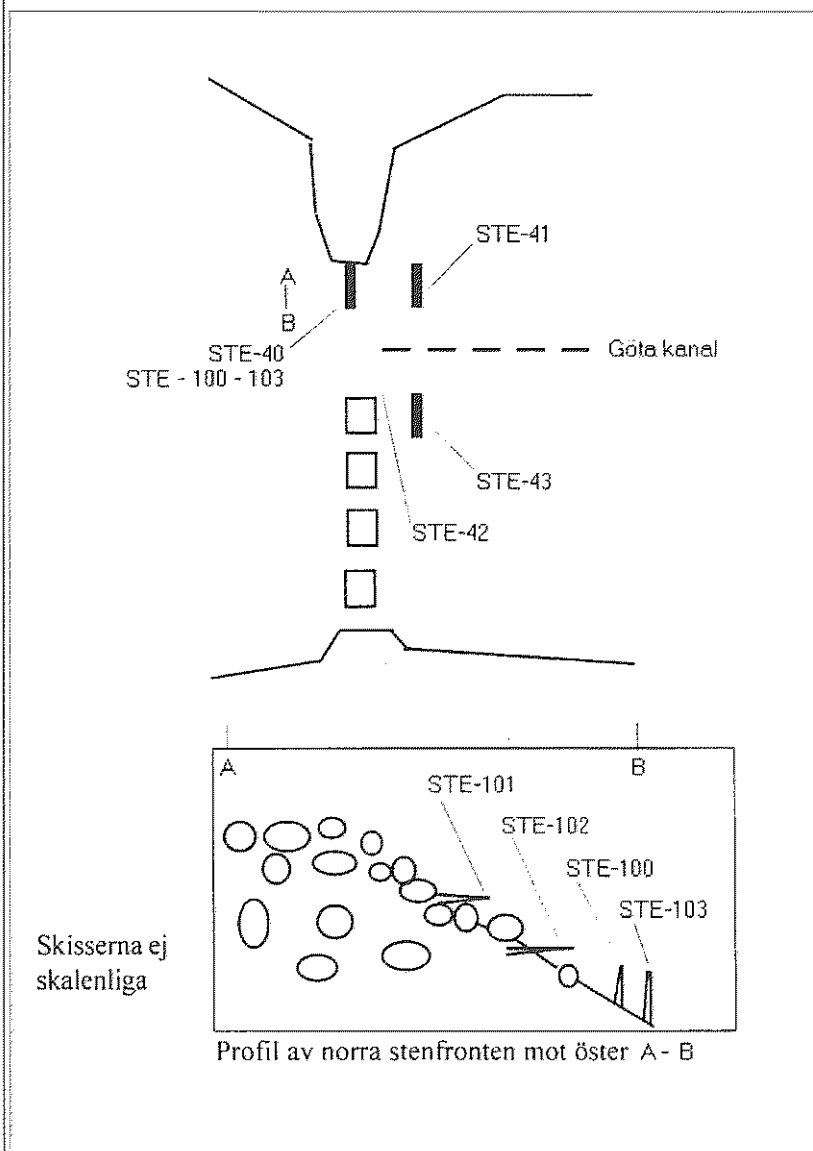
har funnits runt slottsön för att avvärja landstigningar.

I det norra sundet lät jag ta prov från fyra virken, utspridda över sundet och dessa prover ¹⁴C daterades i Stockholm 1986 med dåtidens kvalitet. De var alla från vikingatid och ingick i Sveriges dittills äldsta funna farledsspärr. Ett av proven togs i norra rasbranten mot farleden i den rad av stenkistor som spärrat sundet och som 1812 genombrutits av Göta Kanal. De tre andra proven kom från pålstråken lite öster om den ovan vatten väl synliga stenkisteraden. Vi uppfattade då att en stenspärr och en pålspärr hade byggts över sundet. Motsvarande anläggningar finns också i det smala södra sundet.

Hösten 1997 lyckades Johan Rönnby vid Södertörns högskola vid ett dyk ta prover, från fyra virken, med yttersta årsringen bevarad, vilket är viktigt för att få ett bra resultat vid årsringsdatering. Två av virkena utvaldes till ¹⁴C datering som utfördes i holländska Groningen.

Vi fick följaktligen två mycket goda datersvar som satta i sammanhang med de fyra gamla dateringarna medförde en omvärdering av anläggningarna i norra sundet. Där förefaller ha byggts tre farledsspärrar under vikingatiden samt något bygge tydligen på 1400-talet.

Träden har med 95 procents sannolikhet fällts inom de angivna tidsintervallen nedan. Av tiotals prover som via länsmuseet i Linköping sänts till dendrodate-

ring i Lund och aldrig hörts av sedan dess, blev utbytet magert. Vi fick inga prover att välja ut till ¹⁴C-dateringar.

Undervattensprover i ökande åldersordning

I Lund kunde endast en stam kopplas till vinterhalvåret 1603, medan tre andra fällts 1549 eller omedelbart därefter. Proverna som hade sågats ur stående pårester utanför öns södra strand visar överensstämmelse mellan ett marint blött fynd och en skriftlig källa. I Stegeborg nämligen ".....användes 358 stycken stockar år 1551 till att påla kring slottet" (Lundberg 1964:148). Den vidrige enväldshärskaren Gustav Wasa höll nu efter Dackefejden på att bygga om Stegeborg till beredskap mot nya folkuppror.

En i södra sundet i ett pålstråk under betongbron stående påle, STE-45, togs i bruk 1296-1525. Där har en andra påle STE-47, ett sämre prov, daterats till någon gång inom 604-1270. Dateringarna visar i varje fall att vi har att göra med farledsspärrarna, som ju måste hindra fartygens passage samtidigt i alla parallella sund. Stenspärren består av en rad stenkistor som även burit en bro in i sen tid.

Eroderar av strömmarna

I norra sundets norra stenblocksbrant mot farleden daterades en liggande stock, STE-101, till mellan 1040-1170. Stocken sticker fram omgiven av stenar, ovanpå samt undertill. Men visar oss denna stock verkligen åldern på det raserade brokaret? Det är ingen kraftig fyrkanthuggen bjälke som man väntar sig i brokar, utan är ett ganska klen runtimmer med barken bevarad.

De stående pålarna STE-41 och STE-43 tillhör dykarvisuellt samma pålstråk. De är sågade på var sin sida om farledsrännan och således provtagna utspritt varvid risken minskar att vi fått en sentida reparation daterad istället för det äldsta bygget som vi i första hand söker få reda på. Påltoppar sticker idag upp något i kanterna av farleden där bottenleran eroderar undan på grund av strömmarna. Så dessa representerar

ett pålstråk, något tiotal meter öster om stenkistorna. Dessutom överensstämmer kalibreringarna väl sinsemellan, låt vara att dessa Stockholmsprover lider av osäkerheten ± 75 år. Detta pålstråk kallar vi Östra pålspärren.

STE-100 togs ur en stående påle av gran i branten nedanför brokaret. STE-102 är ur en stock som provtogs därför att den ligger underst. Senare uppkom tvivel om denna stock kunde datera stenspärren, då den ligger ensamt en halvmeter nere i botten avskilt från stenarna. Den borde vara ditkommen före stenkistorna och bevisar så inte mycket. Provet är odaterat. STE-103 är stående virke av gran i närheten av STE-100. Provet är odaterat.

De fyra träskivorna STE-100 - STE-103 försökte Alf Bråthen i Trollhättan dendrodatera, vilket gav till resultat att de två STE-100 och STE-102 troligen är fällna samma år. STE-100 sändes till ¹⁴C-datering i holländska Groningen, vilket gav tidsramen 770-880. En ålder som därmed även kan gälla STE-102.

Om vi lutar på att den liggande stocken STE-101 visar brokarens ålder, passar det att stående pålen STE-100 ingått i en föregående pålspärr, eftersom den stått under brokaren och därför är äldre. Pålar måste vara islagna före brokaren. Flera stående pålar har iakttagits framme under stenmassan i norra rasbranten.

STE-40 togs på 80-talet ur en liggande stock, osäkert var i rasbranten. Stocken uppfattades först som en del av ett raserat brokar. Men dateringen inom åren 770-1050 passar inte till den yngre stocken STE-101 omgiven av stenblocken. STE-40 är ett rundtimmer och tolkas nu som ursprungligen en stående påle i en tidigare Västra pålspärr under stenkistorna. Sedemera blev då pålen vid brokarbygget knäckt av en ovanpå ställd stenkista och hamnade liggande likt en stock till ett brokar? Även STE-102 ligger i botten under brokaren och tolkas som en knäckt påle, och är av samma ålder som STE-100.

Vart stående pålen STE-42 hör är oklart, då den påträffades något västerut, tämligen nära brokaren. Dess datering ligger inom

tidsperioden 683-989. Möjligen kan STE-42 ingå i en Västra pålspärr, som synes löpa under brokaren. Alf Bråthen anser att STE-42 enligt årsringsmönstret kan vara fälld samtidigt med STE-41. STE-40 stämmer väl in på tidsintervallen för STE-41 och STE-43 i Östra pålspärren och är tydligen samtida med dem. Har vi här istället för vår nu uppfattade Västra och Östra pålspärr en enda bred farledsspärr av pålar och ovanpå dess västra del har brokaren kommit att byggas straxt efter vikingatiden? Påltoppar har känts nere i bottenlammet emellan de stenblock som sedemera kommit att ligga utspridda österut, nedrasade från brokarens stenås över sundet.

Tre farledsspärrar?

En anvisning om pålbyggets ålder kan fås om vi nöjer oss med enbart 68 procents sannolikhet att träffa på fällningsåret. Då framträder en skillnad i tid mellan Västra och Östra pålspärren. Pålen STE-100 med det nu snävre intervallet 775-825 (möjligen 840-855) synes utvisa att det Västra stråket byggs före 800 (kalibreringskurvan har en topp kring 780) Den besvärliga pålen STE-42 straxt öster om brokaren kan så möjligen anvisa om ett vidare bygge framåt 800-talet, men kan vara samtida med STE-41, som kanske döljer sig mellan åren 855-985. Hos STE-41 ligger kalibreringskurvan högst för åren 900-960.

Översiktligt kan vi ana att Västra pålspärren byggdes först och att man efter en tid funnit nödvändigt att bygga ut den till en bredare pålspärr, den Västra och den Östra. Vid vikingatidens slut anlades en stadig farledsspärr av stenkistor tillika brofundament, som hamnade ovanpå Västra pålspärren.

Först därefter, framåt 1100-talet, var Söderköping innanför Stegeborg så småningom på gång att växa till en betydande medeltida stad. Stegeborgsspärrarna går emellertid tillbaka i äldsta vikingatid. Det blir troligen som tidigast tre hundra år före Söderköpings begynnelse! Vad skulle istället det äldsta, vikingatida Stegeborg skydda?